

İNSANLIK TARİHİYLE YAŞIT BİR SÜS TAŞI **AKİK**

Süs taşları, ya da değerli taşlar denince akla ilk anda elmas, yakut, safir veya zümrüt gelmektedir. Ancak insanlığın, dünyaya geldiğinden bu yana en çok kullandığı süs taşı akikdir.

Akik (Agat), mineralojik yönden kalsedonlar grubuna girer. Kalsedonlar, kuvars kristallerinin ancak mikroskop altında görülebilen, lifli yapıdaki bir şeklidir. Yani taşın ana maddesi silisdir. Lifli yapısı nedeniyle, özgül ağırlığı ve sertliği kuvarsdan biraz daha düşüktür. Bu özelliği, daha kolay işlenmesini sağlamıştır. Kalsedonlar şeffaf, yarı şeffaf, ya da mat durumda bulunurlar.

Akik, birkaç mikronla birkaç santimetre arasında kalınlık gösteren kalsedon bantlarının ritmik aralanımından oluşur. Melafir ve porfiritlet gibi kalk-alkalan karakterli eski püskürük kayaların "geod" denilen oval boşlukları veya çatlaklar içinde bulunurlar. Çoğunlukla kuvars bir kabukta çevrilidirler.

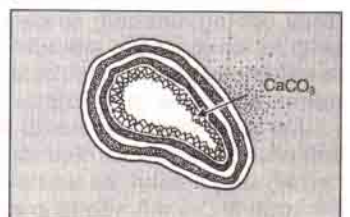
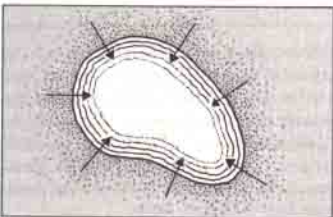
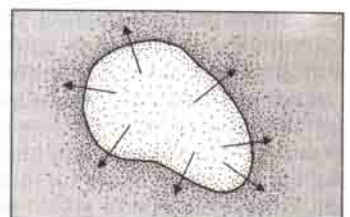
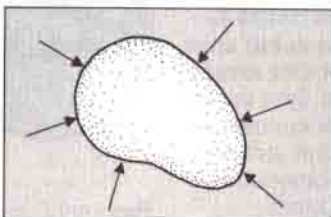
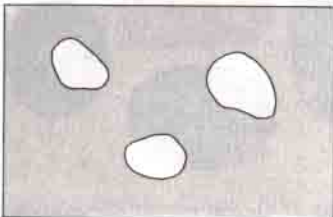
Akiklerin nasıl oluştuğu şekilde görülmektedir. İçine nüfuz eden maddenin miktarına, kimyasal kompozisyonuna ve kristalleşme oranına bağlı olarak geodlar içinde çok farklı tiplerde akikler oluşabilir ve bantlaşmanın şekline, ya da yapısal görünümüne bağlı olarak adlandırılırlar. Geod boşluğuna uyar biçimde oval şekilli ritmik bantlar gösteren akik, bantlı akik (4) adını alırken, dehidrasyon (su kaybı) nedeniyle keskin köşeli bantlar gösteren tipine surlu akik (5), renkli eşmerkezli bantlar gösteren çeşidine gözlü akik (2) denilmektedir. Manzara akiği (9) denen çeşidinde bilim kurgu filimlerindeki ne benzer arazi görüntüleri oluşabilir. Mercan akiği (13) iç yapısında mercan kolonilerine benzer şekiller gösterir. Tüplü akikte (12) koyu kahverengi, boruya benzeyen yapılar görülür. Ağaç akiğinde (8) taşın bünyesinde bulunan mangan-oksitin oluşturduğu ağaç dallarına benzeyen şekiller görülür. Harabe akiği (6), dik açılı olan ve üç boyutlu görünüm ve-

ren içsel yapılar sergiler. Yosun akiği (1) denen çeşitte, beyaz renkli kalseden, homblend mineralinin boyamasıyla yosuna benzer bir görünüm kazanmıştır. Ateş yumurtası akiği (7) genellikle Meksika'da bulunur. Bunların dışında, farklı renk ve desenlerde, ad verilmemiş birçok akik çeşidi vardır. (3,11,14)

Breş akiği, yüzük akiği, yıldız akiği, benekli akik, gökkuşağı akiği, siyah akik ve kırmızı akik resimde görülmeyen, ancak çok iyi bilinen akik çeşitleridir.

Akik taşının oluşumu: 1. Yeryüzüne sokulan Mağma, içinde gaz ve buhar boşlukları içerir. 2. Mağma soğuyup katılaştıktan uzun bir zaman sonra, düşük ısıdaki alkali silikatlar içeren sıvılar bu boşlukların içine sızarak silis jeli halinde pelteleşir. 3. Böylece alkali iyonlarla, demir içeren ana kaya arasında bir reaksiyon başlar ve sonuçta demir hidroksit solüsyonları meydana gelir. 4. silis jeli tavandan iç kısma doğru kristalleşmeye başlar. 5. a. Daha ileri aşamada boşluğun tamamı doldurulur. b. Ya da, boşluğun bir kısmı dolar, geriye kalan kısımda ametist zeolit vb. kristalleriyle doldurulur.

Değişik adlarla anılan akikler

Akiğin süs taşı olarak işlenmesi Anadolu'da M.Ö. 4000 Mezopotamya'da ise M.Ö. 2000 yıllarına dek inmektedir. Anadolu'da, Kalkolitik döneme ait Hacılar ve Tilkitepe kazılarında Erken Bronz çağına ait Alacahöyük ve Horoztepe kazılarında bulunan, akikten yapılmış gerdanlık ve küpeler Ankara'daki Hitit Müzesi'nde sergilenmektedir. Akik, Mezopotamya'da çeşitli şekillerde yontularak cilalanmış, üzerine tapınma figürleri oyulmuştur. O dönemde, bu taş düz ya da hafif kavimsi kumtaşları üzerine sürtülerek şekillendiriliyor, daha sonra kuvars tozu veya başka oksitlerle cilalanıyordu. Oyma ise, sivri uçlu bir iğne üzerine tutturulmuş elmas ya da korendon (sertlik derecesi en yüksek, iki mineral) parçacığıyla yapıyordu. Asurlular akik taşı silindirik ya da konik biçimlerde yontarken, Eski Mısırlılar yuvarlak şekilleri yeğliyordular.

Akiğin bileği çarkıyla ilk kez işleniş M.Ö. 2000-1800 yıllarında, Girit'te görülmektedir. Bu adada yaratılan Minos Uygarlığı'nın son döneminde, akik taşları artık mercek şeklinde kesilebiliyordu. Doğu Anadolu'da M.Ö. 1000'inci yıllarda egemen olan Urartular da akiği süs taşı olarak işlemişlerdir.

Akik işleme sanatı Eski Yunan'da M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda oldukça gelişmiştir. Bu dönemde taş üzerine mitolojik tasvirler, savaş arabaları, atlı tasvirleri ve hayvan motifleri işleniyordu. M.Ö. 5 ve 3. yüzyıllar arasındaki klasik dönem-

de akik işleme sanatı en parlak dönemine ulaşmıştır. Günlük yaşamdan tasvirler, hayvan motifleri ve özellikle Afrodit ve Eros tasvirleri en çok yapılan süslemelerdir. Helenistik devirde taş üzerine yapılan oymacılık sanatının yerini, taşı bombeli bir şekilde keserek cilalama sanatı aldı.

İtalya'da M.Ö. 7. yüzyılda en parlak dönemini yaşayan Etrüks Uygarlığı'nda taşlar bir tür böcek* şeklinde işleniyor ve çoğu zaman üzerine yazı da yazılıyordu. M.Ö. 3. yüz-

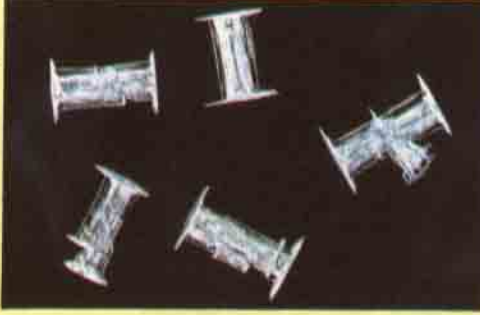

Pers kralı Darius'un M.Ö. 500 yılında Kalsedondan yapılmış silindirik mührü.

* Zoolojideki adı *Scarabaeus sacer* olan ve halk dilinde bok böceği olarak bilinen, siyah renkli böcek, Eski Mısır'da kutsal sayılıyordu. Bu böceğin şekline dolayı "Scar" adıyla anılan taş kesme sanatı, Etrüsk kültüründe çok yaygınlaşmıştır. Ülkemizde yayınlanan birçok eski "Lokman Hekim" kitaplarında, bu böceğin çeşitli hastalıklara iyi geldiği belirtilmektedir. Bu ilişki, günümüzde yaşayan batıl inançların bazılarının köklerinin ne kadar geriyeye gittiğini yansıtması bakımından ilginçtir.

FOTOĞRAFIN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Geçen sayımızda yer alan yandaki fotoğrafta, geride bıraktığımız soğuk günlerde belki de tanık olduğumuz bir olay sergilenmekteydi: Cam üzerindeki buz kristalleri. Bu sayımızdaki fotoğraf ise aşağıda görülüyor.

yıldan bu yana yuvarlak matkapların kullanılmasıyla, çok daha zarif kesmeler ve işlemler yapılmaya başlandı.

Akiğin daha sonraki parlak dönemi Milâd yıllarına rastlar. Bu dönemde kadehler, kâseler ve küçük tanrı figürlerinin yanısıra cins atlara takılan süsler bile bu taştan yapılmıştır. Zengin Romalılar, güzel kesilmiş ve cilalanmış taşları elde etmek için açık arttırmalarda, müzayedelerde fiyat yükselterek birbirleriyle kıyasıya yarışıyorlardı. Yazılı kaynaklara göre diktatör Sulla'nın damadı Scourus, ender bir süs taşı koleksiyonuna sahip ilk Romalı olmaktadır. Senatör Nonius 20.000 Sesterses (Roma para birimi) değerindeki özel bir süs taşı koleksiyonunu Triumvir Mark Antony'ye vermektense sürgüne gitmeyi yeğlemiştir.

Jül Sezar'ın da tanınmış bir taş koleksiyoncusu olduğu ve kendine sunulan hediyelerden oluşturduğu altı değişik koleksiyonu Venüs Genetrix Tapınağı'nda koruduğu söylenir. Bu dönemde değerli taş koleksiyonu tutkusunun Roma'daki soyluların yanısıra uzak bölge kasabalarında yaşayan insanların da vazgeçemediği bir tutku olduğu farklı bölgelerde yapılan kazılardan anlaşılmaktadır. Bu durum, aynı dönemde çok sayıda taş işleme sanatçısının da var olduğunu gösterir. Bu sanatçılar çoğu kez yaptıkları oyma ve kabartmalar üzerine kendi imzalarını da atıyorlardı. Örneğin imparator Augustus'un (Octavianus) mühür yüzüğünün Dioskurides adında bir sanatçı tarafından yapıldığını bu yolla öğreniyoruz.

Erken Hıristiyan-Geç Roma dönemlerinde, akik taşı gnostisizm mezhebinin tilsimi olarak üzerine yazı yazılarak kullanılmıştır. Üzerinde aziz John'un görüntüsünün işlendiği büyük bir akik, Toul'daki Benedictine Manastırı'nda 700 yıl saygı gördükten sonra Fransa krallarının koleksiyonunun özel bir parçası olarak şimdiki Louvre Müzesi'nde sergilenmektedir.

Akik taşıyla ilgili ilk yazılı bilgileri Romalı Pilius'dan öğreniyoruz. M.S. 1. yüzyılda yaşamış olan Pilius, yazdığı 37 ciltlik Libri Naturalis Historial (Doğa Tarihi Ansiklopedisi) adlı yapıtın son bölümünde değerli taşları ve akiği anlatmıştır.

Roma ordusunda bir subay olan Pilius, aynı zamanda

doğa bilimleri ile ilgileniyordu. İmparator Vespasian ve Titus dönemlerinde Almanya, İspanya, Anadolu ve Mısır'da görev yapan Pilius, M.Ö. 79 yılında Vezuv yanardağının Pompei'yi lav ve sıcak külleriyle örttüğü günlerde, volkanın faaliyetini daha yakından gözleyebilmek uğruna canından olmuştur. Pilius, kitabında 13 farklı akik çeşidini, günümüzdeki minerolojik tanımlara yakın bir şekilde anlatmakta ve Hindistan'dan getirilen akiklerin o dönemde pek gözde olduğunu belirtmektedir.

Akik genellikle tersiyer öncesine ait (65 milyon yıldan eski) volkanik kayalar içinde bulunmaktadır. Bu tür kayalar "pasifik seri" denilen eski kıvrım kuşaklarının ana bölümünü oluşturmaktadır. Günümüzde Colorado, Meksika, Brezilya, Uruguay, Fas, Almanya (Idar-Oberstein), Ural dağları, Hindistan, Sri Lanka ve Madagaskar'da bulunmaktadır. En ekonomik yataklar Brezilya, Uruguay, Madagaskar, A.B.D. ve Hindistan'dadır.

Akik aynı zamanda taşınmış olarak, ikincil yataklar halinde de bulunur. Nitekim bu süs taşı "achate" olan orijinal adını Sicilya'da çökelleri içinde bol bulunduğu bir akarsudan (Şimdiki adı Drillo) almıştır.

Türkiye'de akiğin Çorum (Osmancık), Ankara (Kazan) ve Elazığ civarında bulunduğu söylenmektedir. Ancak, ülkemizde şimdiye dek değerli taşların sistematik olarak ayrıntılı araştırılması yapılmadığı için, ekonomik yönden önemli olabilecek yataklar da henüz bilinmemektedir.

Bilinen ticari amaçlı bir işleme atölyesi de yoktur. Günümüzde süs taşları, yalnızca çok az sayıda meraklıları tarafından toplanmaktadır.

Bugünkü jeolojik bilgilerimize göre, ülkemizde akik taşının ekonomik olarak bulunabileceği jeolojik formasyonlar vardır.

Konuya ilgi duyan kişilerin çoğalmasına paralel olarak bulguların da artacağını düşünüyoruz.

Derleyen: F.Sancar OZANER

Bu yazının hazırlanmasında Humboldt-Wedag firmasının belgelerinden yararlanılmıştır.